

INVENTARIS van het FONDS van de AMBACHTEN en de GENOOTSCHAPPEN Stadsarchief Tongeren

INLEIDING

Het archief van de Ambachten en Genootschappen vormt een belangrijke bron van informatie over de socio-economische situatie in Tongeren maar ook voor de plaatselijke politiek en het peil van het culturele leven.

Het fonds in zijn huidige toestand kwam tot stand in 1953 nadat de stukken die geschonken werden door mevrouw Slegers werden gevoegd bij de geconfisqueerde stukken uit 1796. Deze inventaris werd een eerste maal uitgegeven door Henry Baillien in 1964.

In totaal bestaat het fonds uit 66 nummers waarvan de rangorde de traditionele oplijsting van de ambachten volgt of de anciënniteit in geval van de genootschappen.

Er moet hier echter bij gezegd worden dat tal van archiefbewaarders bij de afschaffing in 1796 archief aan huis hadden en hier geen melding van maakten aan de overheid. Omwille van het feit dat vele van hen ook notaris, griffier, schepen, secretaris van een cijnshof of geestelijke instelling waren dat er in andere fondsen tal van stukken betreffende de ambachten en de genootschappen te vinden zijn. Voorbeelden hiervan vinden we terug in het Fonds de Schaetzen, Breuls de Tiecken, Polus, enzovoort. Op deze manier vinden we eveneens het archief van het Bakkersambacht terug in het Fonds van het Kapittel van OLV. Omdat deze archieven behoren tot de eigenheid van de desbetreffende fondsen of specifiek tot het 'persoonlijk' archief van een bepaalde archiefvormer behoren (secretaris), is er dan ook voor gekozen om deze verspreide archieven via een gedigitaliseerde catalogus toegankelijk te maken.

Zo kwam het archief van het Kremersambacht na 1868 in het bezit van geschiedkundige Charles Thys die dit kocht van de erfgenamen van Peter Michiels. Van boekbinder Jan Gerard Peters kocht diezelfde Thys een hoeveelheid documenten die als oud papier waren gegeven door Willem van der Meer, zoon van *maire* van der Meer. Deze archieven werden uiteindelijk in 1951 door de familie Slegers uit Luik, erfgenamen van Charles Thys, aan de stad gegeven.

Voor 1848 gaf een overlevend lid van de Rederijkerskamer hun archief aan stadssecretaris Peter-Hendrik Vrindts die de registers en enkele toneelstukken bij het stedelijk archief voegde en de overige toneelstukken na 1851 in de bibliotheek van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap deponeerde. De rijkheid aan toneelstukken mag niet uit het oog verloren worden, waarvan er in dit fonds niet minder dan 43 zijn opgenomen, zodanig dat dit archief in zijn totaliteit één van de belangrijkste onderzoeksdomeinen is voor het stedelijk leven tijdens het Ancien Régime.

Voor 1841 was de stad tevens in het bezit gekomen van drie registers van ambachten en twee van schutterijen. Toen Frans Straven in 1902 het stedelijk archief ordende, voegde hij hierbij alle processtukken over de ambachten en schutterijen die hij in dat archief aantrof.

In 1953 stelde stadsarchivaris Henry Baillien een nieuwe inventaris. De afgelopen vijftig jaar zijn nog steeds stukken verworven.

Steven Vandewal
stadsarchivaris

OVER HET ARCHIEF VAN DE TONGERSE AMBACHTEN EN GENOOTSCHAPPEN

In 1467 bestonden er reeds 12 ambachten te Tongeren die tot hun afschaffing in de Franse Tijd in de volgende rangorde werden vermeld : smeden, bakkers, brouwers, beenhouwers, bontwerkers, lakenmakers, kleersnijders, leerlooiers, schoenmakers, linnenwevers, kremers en volders.

Behalve de ambachten kwamen tijdens de middeleeuwen ook schutterijen tot stand, die vanaf de zestiende eeuw evolueerden van stedelijke militie tot ontspanningsvereniging, en enkele culturele genootschappen.

Het archief van deze socio-culturele verenigingen werd in orde gehouden door de secretaris die tevens voor het schrijfwerk instond. Het volledig archief, de rekeningen, inkomsten, brieven, ledenlijsten, enzovoort werd bewaard in de 'compe' of koffer die steeds in de kamer of het vergaderzaal van het ambacht of genootschap stond.

Het is pas na de brand van 1676, toen een groot deel van de archieven werd vernietigd omdat niet minder dan 11 van de 12 ambachtskamers vernietigde, dat de archieven door de secretaris aan huis werd bewaard. Enkel het archief van het Kremerambacht overleefde deze brand en het is dan ook niet verwonderlijk dat we enkel van hen een archiefreglement tegenkomen (10 maart 1749).

De secretaris kreeg weliswaar de sleutel van de archiefkoffer maar mocht niet eender wat met de stukken aanvangen. Inzage door derden mocht zelfs enkel in aanwezigheid van één van de meesters en zelfs de stad had hier geen toegang toe. Het archief was dan ook tot 1796 niet in bezit van de stad. In 1778 lezen we zelfs de volgende verklaring van de stadsgriffiers : *'nous sousignés, greffiers de la ville de Tongres, attestons et certifions à la réquisition de monsieur van Bloer, bourgemaitre régent de cette ville, que parmy les archives de cette ville nous n'avons jamais trouvé ny vu aucun registre aux plaids des tenants des métiers (getekend) Arn. Schaetzen, P.L. van Hamont'*.

Uitzondering is echter het resolutieregister van de twaalf ambachten dat, omdat het algemene bestuurlijke besluiten betrof, op het raadshuis werd bewaard. Ook de keurboeken met de stemmen van de ambachten voor de magistrataatsverkiezingen werd aldaar bewaard.

Tenslotte zijn er ook nog de stukken van de latere kamers, ingericht als kiescolleges door prins-bisschop van Berghe op 27 september 1725, die eveneens op het raadshuis werden bewaard net

zoals enkele afschriften, rekwesten en bundels met betrekking op processen gevoerd tussen de stad en de ambachten. Deze archieven lagen volgens de archiefinventaris van de stad uit 1764 in het *tweede schap naer de kant van het Hellegat, te weten het middelste*.

De registers die bewaard werden door de stad behoren aldus, net zoals de persoonlijke stukken in de particuliere fondsen, niet tot het Fonds van de Ambachten en de Genootschappen.

Op 4 april 1796 (15 germinal IV) werd uiteindelijk beslist tot opheffing van de *maitrises et jurandes*. Enkele weken voordien waren reeds de archieven van de ambachten opgevraagd door de ontvanger van de Domeinen. Opmerkelijk is wel dat in deze lijst van archieven slechts acht ambachten voorkomen : de volders en lakenmakers bestonden sinds enkele eeuwen nog maar in naam en hadden zelfs hun bezittingen in 1772 gelijkwideerd. Het beenhouwersambacht werd afgeschaft in 1783 omdat er slechts één ambachtsbroeder restte. Hierna mocht eenieder slachten en vlees verkopen. Het bontwerkersambacht tenslotte zou ergens tussen 1769 en 1787 een even stille dood zijn gestorven.

Literatuur :

BAILLIEN, H. *Over het archief van de ambachten en genootschappen te Tongeren*, in : *Oude Land van Loon*, 12, 1957, p. 81-86.

BAILLIEN H. *Inventaris van de fondsen van de stad, de ambachten en genootschappen en de weldadige instellingen*, Brussel, 1964.

FRERE, M. *Ambachtsgedingen in de XVIIIe eeuw te Tongeren*, in : *Oude Land van Loon*, 8, 1953, p. 201-207 en 1955, p. 70-83.

LEUNIS, J. *De economische geschiedenis van Tongeren in de zestiende eeuw*, licentiaatsverhandeling KULeuven, 1943-1944.

LEUNIS, J. *Herinrichting en teloorgang van het Bontwerkersambacht te Tongeren*, in : *Oude Land van Loon*, 9, 1954, p. 87-94.

PAQUAY, J. *Les corporations de métier à Tongres*, in : *Bulletin de la Société Scientifique et Littéraire du Limbourg*, XXII, p. 38 en XXIV, p. 34.

PAQUAY, J. *Tongeren voorheen*, in : *Bulletin de la Société Scientifique et Littéraire du Limbourg*, XLIX, p. 33-90.

PAQUAY, J. *Het gezelschap der Michielen of Zwaarddansers te Tongeren*, in : *Limburgsche bijdragen*, VI, p. 161.

PAQUAY, J. *De Tongerse schuttersgilden*, in : *Limburgsche bijdragen*, XVI, p. 13.

PAQUAY, J. *De rederijkerskamer De Witte Lelie van Tongeren*, 1906 (overdruk).

Eerste deel : AMBACHTEN

1. Algemeen

Stukken betreffende de brouwers, beenhouwers, bakkers, schoenmakers, lakenmakers, smeden, kremers, bontwerkers, leerlooiers en kleersnijders.	18e eeuw	band	1
Samenstelling en ledenlijst van de zes ambachtsskamers	1742	stuk	71

2. Smedenambacht

Statuten	1537	bundel	2
Akten, enzovoort	1698-1785	bundel	2
Fragment van een resolutieregister	1690-1707	bundel	2
Statuten en rekeningen	1765-1796	register	3
Proces tegen Jan van der Meer	1700-1701	bundel	4
Proces tegen Willem Peumans	1714-1715	bundel	4
Proces tegen Andries Gros Lambert	1726-1727	bundel	4
Proces tegen het Kremersambacht	1751-1753	bundel	4
Proces tegen Nicolaas Recocquillon	1761	bundel	4
Proces tegen Willem van der Meer	1791	bundel	4
Proces tegen de stad	1776-1778	bundel	5-6
Klacht van het Smedenambacht dat er tijdens Tongeren kermis een speciale oven zou geplaatst worden. Dit staat vermeld op de almanach van 1777 die Gisbert van Gulpen heeft uitgegeven	1777	stuk	72
Verheffing in het ambacht : Frans van Bloer (1605) en Peter Cortebach (1624)	18 ^e eeuw	stuk	70
Beslissing van het Smedenambacht dat enkel rechtstreekse afstammelingen van een ambachtsslid het ambacht mogen krijgen	1537	stuk	73

3. Bakkersambacht

Akten, brieven, enzovoort	1718-1791	farde	7
Verheffingen	1594-1701	register	8
Verheffingen en resolutiën	1599-1640	register	87
Rekeningen	1663-1764	register	9
Rekeningen	1764-1796	register	10
Register van het bakkersambacht betreffende broodprijzen	1695-1819	register	83
Proces tegen de stad	1681	bundel	11
Proces tegen Ogier Pacques	1735-1739	bundel	11
Proces tegen Willem Ernes	1745	bundel	11
Proces tegen Arnold van den Reydt	1791	bundel	11
Geschil met de herbergiers Willem Vaes, Hendrik van den Hove en Cornelis van den Vinde – roggebrood mogen de herbergiers vrij verdelen, witbrood moeten ze van de bakkers kopen	1517 (afschrift 1586)	stuk	82

4. Brouwersambacht

Privilegieboek of statuten	1699	stuk	74
Statuten en overeenkomsten	1581-1707	bundel	12
Akten, brieven, enzovoort	1677-1705	bundel	12
Proces tegen de stad	1677-1705	bundel	13-14
Proces tegen Claudius Peters	1676	bundel	15
Proces tegen Laurens Dauwiers	1686-1687	bundel	15
Proces tegen Arnold Bosch	1724-1726	bundel	15
Proces tegen stadssecretaris Paulus van der Maesen	1726	bundel	15
Proces tegen Frederik Halterman	1729	bundel	15
Proces tegen de weduwe Jan Mercken	1776	bundel	15
Proces tegen de stad	1793	bundel	15
Verklaring van het Brouwersambacht dat ze zich aan de opgelegde prijzen hebben gehouden	1709	stuk	69
Verheffing in het ambacht : Jan Hamelarts (1705) en Giis Hamelarts (1744)	18 ^e eeuw	stuk	70

5. Beenhouwersambacht

Privilegieboek of statuten	1622	stuk	75
Statuten, akten, enzovoort	1634-1789	bundel	16
Verheffingen en rekeningen	1798-1782	register	17
Proces tegen Arnold Schmissing en Arnold Lycops	1679	bundel	18
Proces tegen Denis van Hees	1687-1697	bundel	18
Proces tegen Ertman Roall	1714	bundel	18
Proces tegen Thomas Berden en Bernard van Driesch	1738	bundel	18
Proces tegen Denis Somers	1740-1741	bundel	18
Proces tegen Michael van Driesch	1754-1755	bundel	18

6. Bontwerkersambacht

Verheffingen ¹	1700-1787	register	19
---------------------------	-----------	----------	----

7. Lakenmakersambacht

Privileges	1544-1618	bundel	20a
Akten en brieven	1609-1749	bundel	20a
Proces tegen mulder Gillis Hermans	1720	bundel	20a
Verkoop van de goederen van het ambacht	1776-1783	bundel	20a
Akten, resolutiën en verheffingen	1607-1775	register	20b
Inkomsten ²	1606-1624	register	20c
Rekeningen ³	1685-1729	register	20d

¹ Met afschrift van een reglement, 1586.

² Op folio 8 bevinden zich twee uittreksels uit 1540 en 1587.

³ Op folio 1-3v° staan resolutiën en verheffingen van 1686-1691. Op de voor- en achterzijde van het register staan de inkomsten van 1680-1700.

8. Kleersnijdersambacht

Akten, enzovoort	1659-1792	farde	21
Verheffingen	1555-1657	register	22
Verheffingen en rekeningen	1792-1795	farde	23

9. Leerlooiersambacht

Akten, enzovoort	1690-1794	farde	24
Statuten, resolutiën en verheffingen ⁴	1720-1789	register	25
Proces tegen de stad	1733-1734	bundel	26
Proces tegen Gillis de Fenne	1734-1735	bundel	26
Proces tegen het Schoenmakersambacht	1733-1736	bundel	26

10. Schoenmakersambacht

Statuten, akten, enzovoort	1715-1789	farde	27
Resolutiën en rekeningen	1741-1795	register	28
Proces tegen Andries Claeren	1717	bundel	29
Proces tegen Jan van Eyck	1733	bundel	29
Proces tegen het Leerlooiersambacht	1734-1738	bundel	29

11. Linnenweversambacht

Statuten	1562-1766	bundel	30
Akten, enzovoort	1702-1792	bundel	30
	1702	bundel	30

⁴ Bevat op het einde stukken van 1549-1794.

Proces tegen Gijsbrecht Vryen			
Proces tegen het Kremersambacht	1756-1782	bundel	30
Proces tegen Laurens Kersten	1765-1710	bundel	30

12. Kremersambacht

Akten, resolutiën, kiezingen, enzovoort	1490-1796	band	31
Akten, enzovoort	1671-1788	farde	32
Verheffingen ⁵	1520-1635	register	33
Inkomsten	1732-1787	register	34
Inkomsten	1787-1795	register	35
Rekeningen	1657-1795	band	36
Rekeningen	1765-1789	register	37
Proces tegen Hendrik van Dermonde	1585	band	38
Proces tegen Michael Jans	1660	band	38
Proces tegen Thomas Moesen	1663	band	38
Proces tegen Franco van der Meer	1671	band	38
Proces tegen Gillis de Furny	1671	band	38
Proces tegen Leonard van der Meer	1677	band	38
Proces tegen Gerard van Lemmertingen	1679	band	38
Proces tegen Paulus Vrancken	1681	band	38
Proces tegen de stad	1682	band	38
Proces tegen Quinten Moers	1684	band	38
Proces tegen Peter Wijnants	1695	band	38
Proces tegen Jan van der Meer	1700	band	38
Proces tegen Jan Mathewis	1723	band	38
Proces tegen Hubert-Jan Michiels	1729	band	38
Proces tegen Jan Boonen	1730	band	38
Proces tegen de weduwe Gijsbrecht Bonars	1733	band	38
Proces tegen oud-burgemeester de Bellefroid	1739	band	38
Proces tegen Frans van de Savel	1744	band	38

⁵ Bevat op folio 87-90 resolutiën van 1530-1540 en als bijlagen een alfabetische index en een index op een register van 1461-1499.

Proces tegen Joris Cloesen	1750	band	38
Proces tegen Gabriel de Garnier	1752	band	38
Proces tegen Ida van Veulen	1760	band	38
Proces tegen Lambert Renkin	1769	band	38
Proces tegen Gabriel de Garnier	1751	bundel	39
Proces tegen het Smedenambacht	1751-1753	bundel	39
Proces tegen het Linnenweversambacht	1756-1779	bundel	39
Proces tegen Arnold en Gillis Christiaens	1761-1764	bundel	39
Proces tegen het Smedenambacht	1751-1755	band	40-41
Proces tegen het Linnenweversambacht	1756-1779	band	42-43
Bevel aan het Kremersambacht om hun schulden aan te zuiveren	1765	stuk	68

13. Voldersambacht

Oorkonde van het voldersambacht betreffende schulden van de stad (met zegelfragment)	1588	stuk	81
--	------	------	----

Tweede deel : GENOOTSCHAPPEN

13. Handboogschutters

Statuten, akten, enzovoort	1717-1726	farde	44
Reglement	1726	stuk	79

14. Voetboogschutters

Akten, brieven, enzovoort	1744-1795	farde	45
Akten, brieven, enzovoort ⁶	1778-1780	band	46
Akten	1778-1780	register	47
Resolutiën, inkomsten en ledenlijst	1679-1731	register	48
Rekeningen	1723-1793	register	49
Uitgaven gedaan door Willem Gielen als rentmeester van de compagnie	1792-1795	stuk	76

15. Oude Kolveniers

Brieven, enzovoort	1739-1792	farde	50
Akten, resolutiën en rekeningen	1749-1794	register	51
Lijst van de koningen van de Oude Kolveniers met hun wapenschilden	1611-1744	register	86

⁶ Bevat één stuk van 1714.

16. Jonge Kolveniers

Akten, brieven, enzovoort	1654-1778	farde	52
Akten, resolutiën, rekeningen en ledenlijst	1654-1749	register	53
Akten, resolutiën, rekeningen en ledenlijst	1749-1798	register	54

17. Zwaarddancers

Brief	1783	stuk	55
Vraag van de Trojanen (zwaarddancers) om minder dan de jaarlijkse 25gls aan de stad te moeten betalen, voor aankoop van kleren	1783	stuk	78
Omhaling van geld voor het terug oprichten van de Trojanen of Michielen (met lijst van schenkingen)	1822	stuk	80
Lied van de Machielkes (zwaarddancers – dialect)	19 ^e eeuw	stuk	77

18. Rederijkerskamer

Akten, brieven, enzovoort	1707-1779	farde	56
Resolutiën, statuten, ledenlijst en armoriaal	1682-1778	register	57
Resolutiën, statuten, ledenlijst en armoriaal	1682-1778	register	58
Resolutiën, enzovoort	1749-1783	register	59
Inkomsten	1730-1797	band	60
Rekeningen	1691-1701	register	61
Toneelstuk - Peria Concona	1671	bundel	62
Toneelstuk - Titus en Aran	1685	bundel	62
Toneelstuk - Elisabeth van Hongarië	1699	bundel	62
Toneelstuk - Domitianus XII, Rooms keizer	1699	bundel	62
Toneelstuk - Keizer Phocas of de Kruisvinding	1700	bundel	62
Toneelstuk - Maratsi en Smolenski	1700	bundel	62
Toneelstuk - Leo, keizer van Armenië	1714	bundel	62
Toneelstuk - Assuerus	1714	bundel	62
Toneelstuk - Antiochus en de machabeërs	begin 18e eeuw	bundel	62
Toneelstuk - Titus van Japan	1715	bundel	63

Toneelstuk - Constancia of de Khan der Tartaren	1715	bundel	63
Toneelstuk - Keizer Otto en Alfonsus van Medina	1715	bundel	63
Toneelstuk - Salomon	voor 1717	bundel	63
Toneelstuk - Het spel van Samson	voor 1717	bundel	63
Toneelstuk - Aelus Seianus	1717	bundel	63
Toneelstuk - Nicephorus en Irena	1731	bundel	63
Toneelstuk - Ondergang van Bajazeth, Turks keizer	1735	bundel	63
Toneelstuk - Marianne en Herodes	1736	bundel	63
Toneelstuk - Iphis en Jephte	1745	bundel	63
Toneelstuk - Edward II van Engeland	1749	bundel	64
Toneelstuk - Pharamundus en Don Pedro	1750	bundel	64
Toneelstuk - De papegaai	1750	bundel	64
Toneelstuk - De lijdende en stervende Christus	1750	bundel	64
Toneelstuk - Clodomans ondergang	1750	bundel	64
	midden		
Toneelstuk - De Hongaarse Beroerte	18e eeuw	bundel	64
Toneelstuk - De marteling van Sint-Laurentius	1751	bundel	65
Toneelstuk - De marteling van Sint-Agnes	1753	bundel	65
Toneelstuk - Het geval Garibaldus en Dagobertus	1752	bundel	65
Toneelstuk - Clotildis en Clodoveus	1752	bundel	65
Toneelstuk - Scapin	1755	bundel	65
Toneelstuk - Sigismundus en Clotildis	1763	bundel	65
Toneelstuk - Jean Gervin, eremijt	1764	bundel	65
Toneelstuk - Le médecin malgré lui	1775	bundel	65
Toneelstuk - Zaïre (fragment)	1779	bundel	65
Toneelstuk (niet uitgevoerd) - Saül	18e eeuw	bundel	66
Toneelstuk (niet uitgevoerd) - Iphigenia in Tauris	18e eeuw	bundel	66
Toneelstuk (niet uitgevoerd) - Liefde in het Gekhuis	18e eeuw	bundel	66
Toneelstuk (niet uitgevoerd) - De dood van Karel	18e eeuw	bundel	66
Toneelstuk (niet uitgevoerd) - Epictetus en Astion	18e eeuw	bundel	66
Toneelstuk (niet uitgevoerd) - De vrouw dokter	18e eeuw	bundel	66
Toneelstuk (niet uitgevoerd) - Gratenis en Rosalinde	18e eeuw	bundel	66
Toneelstuk (niet uitgevoerd) - Caelion	18e eeuw	bundel	66
Toneelstuk (niet uitgevoerd) - diverse fragmenten	18e eeuw	bundel	66
Affiche en inhoud van het "blij-eyndigh treurspel Bersulphus en Ansberta"	1766	stuk	84
Geschil tussen de Rederijkerskamer en het Smedenambacht dat een tragedie wil laten spelen in de Sint-Janskerk	1756	stuk	67

19. Boblins te Plinius

Registers van de Boblins, verbonden aan de Pliniusfontein, met diverse
afschriften van documenten over de fontein

1752-1757 register 85

INHOUDSTAFEL

Inleiding		1
Eerste deel : Ambachten		1
1.	Algemeen	1
2.	Smedenambacht	1
3.	Bakkersambacht	2
4.	Brouwersambacht	2
5.	Beenhouwersambacht	3
6.	Bontwerkersambacht	3
7.	Lakenmakersambacht	3
8.	Kleersnijdersambacht	4
9.	Leerlooiersambacht	4
10.	Schoenmakersambacht	4
11.	Linnenweversambacht	4
12.	Kremersambacht	5
13.	Voldersambacht	6
Tweede deel : Genootschappen		7
14.	Handboogschutters	7
15.	Voetboogschutters	7
16.	Oude Kolveniers	7
17.	Jonge Kolveniers	8
18.	Zwaarddansers	8
19.	Rederijkerskamer	8
20.	Boblins te Plinius	10